

Silvo Grmovšek

VODNIK PO RAZGLEDIH

Obuditev skoraj klinično mrtvih Šaleških razgledov v življenje je uspela. Po dolgoletnem mrku je pred vami tretja zaporedna številka, pri čemer so razgledi od leta 2016 izhajali vsako drugo leto. Ko je bilo videti, da bodo zaradi pomanjkanja denarja ponovno opešali, je velenjska Mestna občina denarno v celoti podprla njihovo izhajanje, vključno s honorarji avtorjem. Potreba po humanistično-družboslovni knjižni zbirki, ki se tematsko navezuje na Šaleško dolino, in želja šaleških avtorjev po objavi raziskovalnih člankov imata zdaj vse pogoje za vsakoletno redno izhajanje Šaleških razgledov.

Podobno kot prejšnje tudi pričujoča številka orje ledino v neznane in neraziskane teme iz preteklosti Šaleške doline, le da se tokrat ne ukvarja

le z minulostjo, ampak usmerja pogled tudi v sedanjost in prihodnost.

Slednjima smo namenili tematski blok **Velenje na razpotju**, ki se prične z intervjujem Vlada Vrbiča s priznanim slovenskim ekonomistom in kolumnistom Mladine Bogomirjem Kovačem. Tema intervjuja z naslovom **Od proletarske do kitajske zvezde** je tovarna Gorenje in kritičen pogled na njegovo pot od kovaške delavnice do okrilja kitajske multinacionalke Hisense. Mimogrede pa še o digitalni in zeleni transformaciji industrije kot alternativni za izgubljanje šaleškega industrijskega primata.

Nadaljuje se s člankom **Industrija in socializem: ovi-ri ali gonili prihodnjega razvoja Velenja?**, v katerem David Bole, Jani Kozina in Jernej Tiran raziskujejo kulturno-družbene dimenzije industrijske in socialistične dediščine Velenja ter njun potencialni vpliv na bodoči razvoj tega mesta. Avtorji raziskave niso ostali pri splošnem sklepu, da je industrijsko tradicijo mogoče uporabiti za razvoj tehnoloških in družbenih inovacij, ampak so v sodelovanju z lokalnimi udeleženci oblikovali konkretne družbeno inovativne storitve.

Tematski blok se nadaljuje s prispevkom Aleksandre Dolenc Gojević in Saše Piano z naslovom **Pogovarjamo se o Velenju**, ki je povzetek okrogle mize s podobnim naslovom. V dialogu z razpravo na okrogli mizi nato v nadaljevanju kritično pretresa preteklo in aktualno urejanje prostora v Velenju in Šaleški dolini. Članek je orožje, vzemi ga v roke, bi lahko parafrazirali Brechta za namene opisa tega prispevka, ki izjemoma krepko presega zapovedani obseg člankov v Šaleških razgledih in se zavzema za aktiven odnos šaleške javnosti do lokalne arhitekturne politike in urejanja prostora. Z drugimi besedami, za enakovredno težo javnosti v trikotniku, katerega druga in tretja stranica sta politika in stroka.

Zadnji prispevek v tematskem bloku je **(Ne)organiziranost ekoloških protestnih gibanj** avtorja Petra Rezmana, ki ni le pričevanje nekdanjega aktivista in opazovalca, ampak

je tudi refleksija družbenih razmerij in okoliščin, v katerih se je prebivalstvo Šaleške doline pričelo upirati škodljivim posledicam kopanja in kurjenja lignita za pridobivanje električne energije. Hkrati je dobro izhodišče za morebitno interdisciplinarno raziskovanje zgodovine civilnodružbenega in političnega ekološkega gibanja v Velenjski kotlini.

Srečanje pionirjev Titovih mest avtorice Maje Pan v esejističnem slogu obuja spomine na otroštvo, ki je v zadnjem desetletju jugoslovanskega socializma rastlo v duhu bratstva in enotnosti. Pred bralstvo postavlja vprašanja: kakšen je izkupiček vrednot teh otrok po jugoslovanskih vojnah? Kakšna je potemtakem njihova identiteta?

V Inkarnacijah velenjske Kunigunde Andreja Ažber raziskuje ozadje nastanka konstrukcije te arhetipske čarovnice in lokalno inačico te izmišljene legende, ki je brkljarija dejstev in izmišljij. Od privlačne čarovnice s stekleno kroglo, ki se v drugi inačici ukvarja s črno magijo in konča v grajskem vodnjaku, do festivalske Kunigunde, ki je privlačna vizionarka in glasnica svobode in drugačnosti.

Povsem novo odkritje o vrhunski stavbni in vrtni zapuščini šoštanjskih Vošnjakov v dveh člankih predstavi Mateja Kumer. **Paul Schmidtbauer – iskalec zvezd** je naslov prispevka o pomembnem avstrijskem slikarju, ki je med bivanjem v Gutenbuchlu, v tem dvorcu iz Raven pri Šoštanju in v stanovanju nad hlevi narisal vrsto poslikav na stenah in stavbnem pohištvu. Ta biser šaleške kulturne dediščine zasveti tudi ob odkritju izjemne arhitekture steklenjaka na vrtu Gutenbuchla. O tem piše ista avtorica tudi v članku **Dunajska dvorna kraljeva tovarna Ig. Gridl in njena zapuščina v vrtni arhitekturi dvorca Gutenbuchel**, v katerem predstavi tega pionirja in vrhunskega dunajskega mojstra jeklenih konstrukcij, ki je med drugim izdelal izjemni steklenjak Palmhouse v vrtovih dunajske palače Schönbrun.

V Odzivih Šaleške doline na Koroški plebiscit in usodo Primorske Aleksandra Gačić najprej predstavi splošno sliko predplebiscitnega dogajanja na Koroškem in oko-

liščine, ki so na pariški mirovni konferenci leta 1919 vplivale na izgubo Koroške in Primorske. Večji del članka pa je namenjen predstavitvi prizadevanj Šalečanov za podporo koroških in primorskih Slovencev in vključitev ozemlja, na katerim živijo, v Kraljevino SHS.

Novi mozaik v razmeroma dobro raziskani zgodovini čitalnic in bralnih društev v Šaleški dolini je članek Mateje Medved z naslovom **Prosvetno društvo Šmartno pri Velenju in njegov prapor**, ki ima predhodnika v leta 1871 ustanovljenem Katoliškem slovenskem političnem društvu za Šaleško dolino.

Društvena zgodovina, le da gre tokrat za šaleške pevske zборе, je raziskana tudi v članku **Kulturno društvo Moški pevski zbor Kajuh Velenje**, avtorjev Mateje Medved in Damijana Kljajiča. Zbor s prvotnim imenom Pevsko društvo Velenje je bil ustanovljen daljnega leta 1920. Med svojim stoletnim obstojem je ime nekajkrat spreminjal, od začetka šestdesetih let prejšnjega stoletja pa nastopa z imenom Moški pevski zbor Kajuh.

Razprava Roka Polesa **Velika lesena stavba s sedemdesetimi sobami** o izginulem šoštanjskem trškem dvorcu, ki ga je v 18. stoletju uničil požar, se loteva doslej nerešenega vprašanja o tem, kje je ta dvorec stal. Avtor z analizo dosedanjih spoznanj in na osnovi novih podatkov, do katerih se je dokopal, argumentirano dokazuje, da je dvorec ležal nad šoštanskim trgom in ne znotraj njega.

Sicer redke **Valvasorjeve omembe Šaleške doline v Slavi Vojvodine Kranjske** so, kot piše avtor David Vidmar Čeru, eden od pomembnejših členov za historiografijo našega okoliša v zgodnjem novem veku, ki lahko razširijo znanje o Šaleški dolini, mogoče celo odprejo nekatera nova vprašanja.

V članku **Lov na šaleške zaklade**, ki je pred tremi leti izšel v 15. zvezku Šaleških razgledov, je Ambrož Kvartič iskanje zakladov umestil v prehod iz devetnajstega v dvajseto stoletje. V kratki dopolnitvi omenjenega članka pojasnjuje, kako je nedavno v avtobiografski pripovedi satiričnega pisca

in časnikarja Jakoba Aleševca naletel na podatek, ki kaže, da so šaleške zaklade iskali že skoraj pol stoletja prej, torej v šestdesetih letih 19. stoletja.

Miran Aplinc v članku **Soteska Penk** v širokem zgodovinskem loku predstavi manj znane posebnosti tega zahodnega dela Šaleške doline: od izvora imena soteske Penk, gradnje ceste in železnice do rudnika in topilnice svinca in cinka.

Tokratna številka Šaleških razgledov se konča z intervjujem, ki ga je Silvo Grmovšek opravil z Velenjčanom Emilom Hofingerjem. Prispevek z naslovom **Emil Hofinger ali Erich Thorwald: Danec, Nemec, Slovenec, Velenjčan** je prvi v načrtovani rubriki intervjujev z naslovom *Nomen est omen*, v katerih bomo poskušali v pogovorih s Šalečani, ki niso slovenske narodnosti, obravnavati njihove osebne izkušnje s fenomenom tujstva. Odgovoriti bomo poskušali na vprašanje, kaj je bilo tujstvo nekoč in kaj je danes, ali je to zgolj ena od številnih identitet ali pa več kot to.

To bo le eno od tem nove rubrike intervjujev z naslovom *Spomini, pričevanja, tujstvo*, v kateri bodo sogovorniki obujali spomine na osebno in kolektivno preteklost ter tudi sedanjost.

VELENJE NA RAZPOTJU

Obdobje prosperitete velenjskega gospodarstva, ki je temeljila na rudarstvu in industriji bele tehnike, je nepreklicno končano. Velenje izgublja svoj industrijski primat. Po kateri poti bo šlo mesto v prihodnje? Ali bo to pametna reindustrializacija – digitalna in zelena transformacija velenjske industrije, kot to predlaga v prvem prispevku ekonomist Bogomir Kovač, ali pa kaj drugega?

Šaleški razgledi negotovi prihodnosti Velenja nameenjajo v tem zvezku štiri prve prispevke, ki vsak s svojega vidika obravnava lokalno preteklost v luči odprte prihodnosti. Razmislek avtorjev prispevkov razumemo tudi kot odlično iztočnico za javni dialog o prihodnosti Velenja, kot premislek o novi poti.

V naslednjem zvezku Šaleških razgledov želimo takšne razmisleke nadaljevati, zato vas pozivamo k sodelovanju v naši rubriki Velenje na razpotju.